

UDK:182.2.2.

Yulduz RAXIMOVA,
Samarqand shahar "Cambridge unit school" maktabi o'qituvchisi
E-mail:yraximova711@gmail.com

SamDCHTI professori, f.f.d O.G'aybullayev taqrizi asosida

VOHID TURK - NAVOIY IJODI TADQIQOTCHISI

Annotatsiya

Ushbu maqolada Navoiy asarlarini Turkiyada tarjima qilinishi va nashr etilishiga ulkan hissa qo'shgan navoiyshunos olim Vahid Turkning fikrlari yuzasidan munosabat bildiriladi. Darhaqiqat, Turkiyada Navoiy hayoti va ijodini o'rganish yo'lida alohida o'ringa ega bo'lgan bu olim Navoiy falsafiy-axloqiy hamda badiiy jihatdan mukammal bo'lgan asari - "Mahbub ul qulub"ning turkchaga tarjima qilgan hamda uning nashr etilishida bosh-qosh bo'lgan. Olim "Mahbub ul qulub" asarini "siyosatnoma-nasihatnoma ko'rinishidagi asar" deya ta'riflaydi. Ushbu fikrlar esa Vahid Turkning Istanbulda chop etilgan "Mahbub ul kulub" kitobining kirish qismida bayon etilgan.

Kalit so'zlar: Falsafiy-axloqiy, diniy, Vahid Turk, monografiya, Husayn Boyqaro, siyosatnoma, nasihatnoma, "Mahbub ul qulub".

ВОХИД ТУРК – ИССЛЕДОВАТЕЛЬ ТВОРЕНИЯ НАВОИ

Аннотация

В данной статье выражено мнение Вахида Тюрка, ученого-навоийца, внесшего большой вклад в перевод и публикацию произведений Навои в Турции. Фактически этот учёный, занимающий особое место в изучении жизни и творчества Навои в Турции, перевёл на турецкий язык философско-этический и художественно совершенный труд Навои – «Махбуб ул Гулуб» и был лидером по его изданию. бровь. Учёный характеризует работу «Махбуб уль-Кулуб» как «работу в форме политического совета». Эти мысли выражены во введении к изданной в Стамбуле книге Вахида Тюрка «Махбуб ул Кулуб».

Ключевые слова: Философско-этический, религиозный, Вахид Тюрк, монография, Хусейн Бойкара, программный документ, совет, «Махбуб уль-Кулуб».

VOHID TURK - RESEARCHER OF NAVOI'S CREATION

Annotation

In this article, the opinion of Vahid Turk, a Navoi scholar who made a great contribution to the translation and publication of Navoi's works in Turkey, is expressed. In fact, this scientist, who has a special place in the study of Navoi's life and work in Turkey, translated Navoi's philosophical-ethical and artistically perfect work - "Mahbub ul Qulub" into Turkish and was the leader in its publication. - there was an eyebrow. The scientist describes the work "Mahbub ul Qulub" as "a work in the form of a policy-advice". These thoughts are expressed in the introduction of Vahid Turk's book "Mahbub ul Kulub" published in Istanbul.

Key words: Philosophical-ethical, religious, Vahid Turk, monograph, Husayn Boykara, policy document, advice, "Mahbub ul Qulub".

Kirish. Sharq mumtoz adabiyoti an'anaga asoslangan, g'oyaviybadiiy an'ana zaminida o'zgarib, yuksalib borgan adabiyotdir. An'anaviy g'oya, mavzu, obraz va tasvir vositalariga tayanib faoliyat ko'rsatgan bu adabiyot dunyo badiiy tafakkurida beqiyos mavqe egallagan. Ammo bunga osonlikcha, yengil-yelpi ijodiy mehnat bilan erishilmagan, albatta. Chunki an'ana degani hammasi oson, bari ilhombaxsh va ibratli degani emas. Har qanday an'ana singari adabiy an'anada ham ijobiy, eskirmas tomonlar bilan birga vaqt o'tishi bilan qiymatini boy bergan, qaytariq yoki bir xilligi bilan o'quvchini bezdiradigan u yoki bu jihatlar bo'lgan va bo'ladi ham. Har bir ulkan san'atkor eskirgandan kechish yoki uni yangilash bilan birga, yo'qni bor etish, ya'ni ixtirochilik salohiyatini ham namoyon qiladi. Shu ma'noda ulug' shoir va mutafakkir Alisher Navoiyning ijod tajribasi tarixda nihoyat darajada siyrak yuzaga chiqadigan hodisadir.

Turkiy xalqlar adabiyoti va madaniy hayotiga ulkan hissa qo'shgan Navoiy ijodi hanuzgacha barhayot. Ushbu davrgacha Navoiy asarlari ko'plab turkiy xalqlarning yuragidan munosib o'rin olishga ulgurgan. Shu jumladan, qardosh turk xalqi orasida ham Alisher Navoiy ijodiga va uning lirik

merosiga qiziqish juda katta. Buni Navoiy asarlarining turk tiliga tarjima qilinishida hamda ushbu meros yuzasidan ilmiy va badiiy tadqiqotlar olib borilayotganida ko'rishimiz mumkin. "Shubhasiz, Navoiy haqida yozilgan asarlar bulardangina iborat emas.

Adabiyotlar tahlili. Fuod Ko'prulu, Ogoh Sirri Levant, Sa'diddin Nus'hat Ergun, Alaiddin Guvsa, Mustafó Eson, Yusuf Chetindag' kabi tadqiqotchilarning ham Alisher Navoiy ijodi bilan bog'liq bir talay ishlari mavjud.

F.Ko'pruluning "Turk tili va adabiyoti haqida tadqiqotlar" nomli kitobida ham "Alisher Navoiy va ta'sirlari" mavzusidagi bir bo'lim bor. Ko'rinib turibdiki, turk madaniyati va adabiyoti uchun bunday muhim shaxs haqida Turkiyada bugunga qadar bir-biridan farqli juda ko'p ishlar qilingan [1]. Alisher Navoiyning devonlari, dostonlari va falsafiy-badiiy asarlari Turkiyada turli tadqiqotchilar tomonidan tarjima qilinib, nashr ettirilgan.

Shuningdek, Alisher Navoiy haqida usmonli turk tilida ko'plab navoiyshunos olimlar tomonidan turli asar va maqolalarning chop ettirilishi usmonli turklarning Navoiy ijodiyoti, asarlari va shaxsiyatiga bo'lgan yuksak hurmat va

ehtimoldan dalolat beradi. Shuni alohida ta'kidlash joizki, Alisher Navoiy ijodiga nisbatan qiziqish Turkiyada hozir ham shunchalik kuchliki, turk millatiga mansub ilm ahli hatto turli veb sahifa va forumlarda eski o'zbek adabiy tilining asoschilaridan birining hayoti va ijodiga doir turli ma'lumotlarni yozib, internet sahifalari orqali o'zaro fikr almashishadi. Jumladan, Ridvan Janimning "Turk madaniyati va adabiyotida Alisher Navoiy tadqiqotlari", Jenos Ekmaning "Navoiyning ilk devonlari xususida", Yusuf Chetindag'ning "Usmonli adabiyoti va Navoiy", "Alisher Navoiy va usmonli podshohlari", "Alisher Navoiy va turk she'riyati tili" kabi maqolalari shular jumlasidandir [4].

Tahlil va natijalar. Navoiyning ijodini tahlil va tadqiq qilishda jonkuyarlik qilgan turk olimlaridan biri Vahid Turk. Shuningdek, olim Navoiy asarlarining keng ko'lamda turk tiliga tarjima qilinishida ham yetakchilik qilgan. Xususan, olimning "Mahbub ul qulub" asarining turk tiliga tarjima nashrida yozgan so'z boshida shunday fikrlar bildirgan: "...Butun hayotini Turkiy millatlar rivoji uchun xizmat qilishga baxshida etgan Alisher Navoiy o'tizga yaqin asar yozgan va barcha asarlarining boshlanish deb o'zgarishi "turkiylar ham foydalansin deya yozdim" iborasini qo'llaydi. Bu jumlar bilan turkiy xalqlar adabiyotida muhim o'rin egallagan".

Olim hazrat Alisher Navoiy shunday so'zlar bilan ta'riflab, madh etadi: "Navoiy: boy va asil bir oilaning farzandi bo'lgan Alisher Navoiy bobosining sharofati bilan temuriylardan bo'lgan Abulqosim Bobur mirzoning himoyasiga kiradi. Sultonning marhamatiga sazovor bo'lib, uning tarafidan "o'g'lim" deb iltifot ko'rsatadi. Ayni shu himoyani ko'rgan va o'zi kabi san'atga ishqiboz bo'lgan temuriy hukmdor Sulton Husayn Boyqaroning muhrdori, devonbegisi, sirdoshi bo'lish bilan bir qatorda xattot, rassom, musiqashunos va buyuk shoirdir.

Hirotda tavallud topgan Alisher Navoiy, 1499-yilda yozib tugatgan "Mukomat ul lug'atayn" asarida turkiy tilning forschadan ifoda qudrati va mukammalligi bo'yicha yanada yuqorida ekanligini bir qancha misollar bilan isbotlagan, bunga qaramay tilimiz haqidagi bu haqiqat yashirin bo'lib qolganidan layoqatsiz shoirlarimizning forschada ijob qilganidan afsuslanib, yuksak milliy ongga ega ekanini ham ko'rsatadi. Devon va xamsa asarlaridan tashqari tazkiralari, diniy va axloqiy asarlar, tarixiy va biografik asarlar yozish bilan bir qatorda, davlat idorasi boshqaruvida ham faol ishtirok etdi. Aksincha, ziyrakligi tufayli soliq muammolari tufayli qo'z golonni bostirishda yetakchilik qiladi. Sulton Husayn Boyqaro bu xizmatlari uchun Navoiyning "Ruknus saltana"(saltanat tayanchi), "umdatul mamlakat"(mamlakat tayanchi), "xoqonning davlat yordamchisi", "Muaqarrab ul hazrati sulton" (podshoh do'sti), "Nizomiddin Mir Alisher" kabi unvonlar bilan siyladi" [2].

Tadqiqotchi olim ushbu asarda ham Navoiyning hayotiga oid batafsil ma'lumotlarni keltirib o'tadi. Zotan, Navoiyning tug'ilgan davridan boshlab to vafotiga qadar bo'lgan voqealarni kitobxonga batafsil yetkazib beradi. Barcha adabiyotshunoslar singari Vahid Turk ham Navoiy va Husayn Boyqaro o'rtasidagi do'stlikni shunday izohlaydi: "Alisher yoshlik davrini Amir Temurning o'g'illaridan bo'lgan Umarshayx Mirzoning avlodlaridan bo'lgan Husayn Boyqaro bilan o'tkazdi, bitta ustozlardan dars oldi va do'st tutundilar. Bu ikki buyuk shaxs orasidagi yaqinlik zamonlar oshib mustahkam do'stlikka aylandi va bu do'stlik umrlari o'tib borgani sari davom etdi, zamona fitnlari avj olgan davrlarda ham bu do'stlik hech ham uzilmadi. Bu do'stlik turkiy madaniyati va sivilizatsiyasida unumli hissa qo'shdi, ular yashagan davrda madaniyat va adabiyot sohiblarining suhbatlaridan tashkil topgan "Boyqaro majlislari" nomi ostida shuhrat qozondi". Bu o'rinda olim Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy o'rtasidagi

dostlik nafaqat davlar rivojiga manfaatli bo'lganini aytib o'tadi, shu bilan birga adabiyot va san'at ahli ham bu do'stlikdan foyda topganliklarini aytib o'tadi.

Adabiyotshunos olim Navoiyning "Mahbub ul qulub" asari haqida shunday fikr bildiradi: "Turkiyaning turkchasiga tarjima qilganimiz "Mahbub ul qulub" Alisher Navoiy vafotidan oldin 1500/1501-yillarda yozilgan siyosatnoma-nasihatnoma ko'rinishidagi bir asardir. Asarning kirish qismidan so'ng 3 faslga bo'lingan va har bir fasl o'z ichiga tarkibiy qismlarni o'z ichiga olgan. Birinchi bo'lim xoqondan boshlab davlat xizmatchilari bilan maslak arboblarini mavzu qilib olingan va ijobiy va salbiy misollar bilan inson qanday bo'lish yoki bo'lmasligi kerakligini anglatadi. Asarning siyosatnoma bo'lgan bu bo'limda qirg'acha sarlavhali qirg'acha kasb vakillari tilga olingan. Ikkinchi bo'limda inson hayotida muhim ahamiyatga ega bo'lgan xilma-xil masalalar ta'kidlangan. So'nggi bo'lim esa 127 ta tanbehni o'z ichiga oladi. Bu tanbehlarda ham tegishli masalalarga qo'l urilgan va har bir tanbehning oxirida she'riy baytlar orqali yakun yasalgan".

Keyingi o'rinlarda esa olim tomonidan asarning adabiyot va ijtimoiy hayotidagi ahamiyati haqida batafsil fikr yuritiladi: "Mahbub ul qulub" Navoiyning so'nggi asari bo'lishi bilan bir qatorda turkiy xalqlar sivilizatsiyasidagi eng manfaatli asardir. O'rxun yozuvlari va "Qutadg'u bilig" asari kabi siyosatnoma asarlar turiga kiradigan ushbu asar muallif tomonidan o'z zimmasiga olgan juda muhim davlat vazifalari yonida bevosita madaniy hayotning ichida bo'lishi, jamiyatni yaxshi bilishi, xalqning haridiga sherik bo'lganligi tufayli o'z tajribalarini aks ettiradigan bir asar sifatida taassurot qoldiradi".

Tadqiqotchi "Mahbub ul qulub" asaridagi ba'zi o'rinlarni pessimizm ko'rinishlari sifatida baholaydi. Olim fikrlarini davom ettirib: "Asarda juda hayratlanarli pessimizm bor. Ayniqsa, birinchi bo'limda yuqorida muhokama qilingan dalat amaldorlari va turli vazirlarga ta'rif berilganda ko'pincha salbiy baho beriladi. Odil bo'lmagan xoqon, vazifani sidqidildan bajarmagan vazirlar, tarbiyasiz ayollar, xalqqa zulm qilgan askarlar, riyokor shayxlar va boshqa muammolarni hal qilish va jamiyat sog'lom bo'lishi, o'z hayotini davom ettirish uchun bularni tuzatish zarurligi ta'kidlanadi. Navoiyning bu qadar pessimistik fikrlarini o'z davrining nuqtayi nazaridan tahlil qilish to'g'ri bo'ladi. Hayoti davomida davlat mansabdorlarining adolatsizliklari, haqsizliklari bilan kurashdi, biroq umrining oxirida vaziyat yaxshi tarafga o'zgarishining o'rniga yanada yomonlashayotganiga, davlat qulash tomonga qarab ketayotganiga guvoh bo'lgan. Boyqaroning o'g'li va nabiralari o'rtasidagi taxt uchun kurashganliklarini ko'rdi, yoshlikdan birga o'sgan do'sti va hukmdori o'rtasidagi tushunmovchiliklar natijasida Hirotdan surgun qilindi". Olim ushbu fikrlarni pessimizm deb baholashiga sabab shundaki, Navoiy o'z davridagi o'ziga va xalqiga qilingan nohaqliklar va zulmlar haddan oshgan deb hisoblaydi. Vazirlar va davlat mansabdorlarining makr-u hiylalari ikki do'st o'rtasiga nifoq soladi, natijada vazirlar sultonning qo'li bilan "shaharni obod qilish" maqsadida Navoiyning Astrobodga surgun qiladi.

"Mahbub ul qulub" asari 1873-yilda Istanbulda chig'atoy turkchasida tarjima qilingan. Hozirga qadar ushbu asar yuzasidan lisoniy, falsafiy, adabiy jihatdan tadqiqotlar amalga oshirilmoqda. So'zimizni Vahid Turkning quyidagi so'zlari bilan tugatmoqchimiz: "O'zidan bir asr keyin yaratilgan tazkirada qayd etilgani kabi, biz faqirlar Navoiyning ta'rif va tavsifi xususida so'z aytishga o'jizmiz".

"Mahbub ul-qulub"dagi nazmiy parchalar tarjimasida Vohid Turk ikki xil yo'l tanlagan. Ayrim she'riy parchalar turkchaga she'riy yo'l bilan o'g'irilgan, aksariyat nazmiy misralarning ma'no tarjimalari nasriy bayon etilgan. Shuni aytish joizki, she'riy tarjimalar sodda, ravon, o'quvchiga tushunarli uslubda.

Ayrim misollarga murojaat qilamiz:
Nazm Gahe topdim falakdin notavonliq,
Gahe ko'rdum zamondin komronliq,
Base issiq, sovuq ko'rdum zamonda,
Base achchiq, chuchuk toptim jahonda.
Nazm Bazen felekten zayıflık buldum,
Bazen zamandan mutluluk gördüm,
Çokça sıcak ve soğuk gördüm zamanda,
Çokça acı ve tatlı tattım cihanda.
Ruboiy Gardun gah menga jafodunlig' qildi,
542 Baxtim kibi har ishta zabunlig' qildi,
Gah kom sari rahnamunlig' qildi,
Alqissa: base buqalamunlig' qildi.

Rubai Dünya bana bazen cefa ve alçaklık etti Bahtım gibi her işimde zebunluk etti Bazen arzularıma yol göstericilik etti Velhasıl pek çok döneclik etti [5].

Hazrat Navoiy asarning 97-tanbehida quyidagi baytni keltiradilar: Ilmdan oriy ulusning johili hudkomasi, O'rganurga jiddu jahd etgan jahon allomasi. Ya'ni ilmdan chetda qolgan odam - xalq orasidagi qaysar, johil, o'rganishga qattiq kirishgan esa jahon allomasidir. Vohid Turk tarjimasida ushbu baytning

hozirgi turk tilidagi tarjimasi juda ravon, aniq berilgan: "Bilgiden uzaklastikça milletlerin bencil cahilleri olunur: ögremmeyi isteyen ve çaba gösteren ise cihan bilgini olur" (Nevayı, Ali Şir, 2016. 126.) "Mahbub ul-qulub"da Hazrat Navoiy kotiblar haqida so'z yuritib, chiroyli yozish qobiliyatiga ega bo'lib, xatosi bo'lgan kotibni qattiq malomat qilgani, u noo'rin nuqta qo'yib "habib"ni "habiys"ga, muhabbatni mehnat-mashaqqatga aylantirishini eslatadi. Musannif xuddi shu o'rinda muallif, ya'ni Alisher Navoiy arab yozuvidagi nuqtalarning ahamiyatiga diqqat qaratayotganini tagmatnda beradi.

Xulosa. Xulosa qilib shuni aytish mumkinki, hazrat Alisher Navoiy asarlari qaysi xalq tomonidan yoki kim tomonidan o'rganilishidan qat'iy nazar, asarlaridagi bebaho ma'no-mazmun qatlamlari yangilanaveradi. Tugamas chashma singari asarlar o'tsa ham qaytadan ko'z ochib, avlodlarning ongini, ularning ma'naviy- axloqiy olamini go'zallashtirib boraveradi. Turkiyalik muhtaram olim Vohid Turkning ushbu nashri navoiyshunoslikka qo'shilgan ulkan hissa, Hazrat Navoiy ma'naviyati, ma'rifatini turk o'quvchilariga yetkazish borasidagi qiymatli, tahsinga sazovor tadqiqotlardandir.

ADABIYOTLAR

1. Vahid Turk. Mahbub ul kulub. – Istanbul.:O'tuken, 2020.
2. Vahit Türk. Türkiye'de ali şir nevâyî çalışmaları. -Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi, Sayı/Issue: 52 (Güz-Spring 2021) - Ankara, Türkiye.
3. Uludağ, Süleyman. 1991. – İstanbul: Marifet Yayınları. – B. 456.
4. Sirojiddinov, Shuhrat. 2020. Amir Alisher. – T.: Adabiyot. – B. 200.
5. Vahit, Türk. 2021. Türkiyede Ali Şir Nevai çalışmaları. Ankara: Türk Dünyası Dil ve Edebiyat Dergisi. 52.403-442.